

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

יוסף סיפור של השגחה אלוהית וגאולה. זה לא אתם, הוא אומר לאחיו – זה אלוהים. לא הבנתם שאתם חלק מתוכנית גדולה. ואף כי הדברים התחילו רע, הם נגמרו טוב. אל תאשימו אפוא את עצמכם. ואל תחששו מפני תאוות נקם מצדי. אין לי שום תאוה כזאת; אני מבין שכולנו הונחינו בידי כוח הגדול מאיתנו ומיכולת ההבנה שלנו.

כעבור שנים, במות יעקב, כאשר האחים יראו שמא יוסף חיכה למועד זה כדי לנקום בהם, והציעו לו את עצמם כעבדים, שב יוסף והרגיע אותם: "אל תיראו. כי התחת אל-הים אני? ואתם חשבתם עלי רעה, אל-הים חשבה לטובה למען עשה פיוס הזה להחית עם רב" (ג, יט-כ).

יוסף עוזר לאחיו לתקן את זיכרון העבר שלהם. בעשותו כן, הוא מתווכח עם אחת מהנחות היסוד לגבי הזמן: שהוא א-סימטרי. שאפשר לשנות את העתיד, אך אי אפשר לשנות את העבר. האומנם נכונה הנחה זו לגמרי?

יוסף משתמש כאן, למען אחיו, בעיקרון שהשתמש בו קודם לצורכי עצמו: המאורעות שינו אצלו את הבנת המאורעות שקדמו להם. על פי עיקרון זה, את מה שקורה לנו עכשיו נוכל להבין במלואו רק בעתיד, כאשר נסתכל אחורה ונבין את תפקידו של הזמן הנוכחי ברצף האירועים השלם. ואם כך, איננו שבויים בידי העבר. אפשר שיקרו לנו דברים – אולי לא דרמטיים כמו אלה שקרו ליוסף, ועדיין דברים טובים – שבכוחם לשנות מן הקצה אל הקצה את האופן שאנו רואים בו את עברנו וזוכרים אותו. באמצעות פעולה בעתיד אנו יכולים לגאול את העבר.

פרשת
ויגש

העתיד של העבר

יוסף עושה בפרשתנו מעשה יוצא דופן. בהתוודעו אל אחיו הבין שהדבר יזעזע אותם ויעורר בהם רגשי אשמה על נסיבות ירידתו למצרים, הוא מפרש את העבר מחדש:

אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אתי מצרימה. ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אתי הנה, כי למחיה שלחני אל-הים לפניכם. כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ, ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר; וישלחני אל-הים לפניכם לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לפליטה גדלה. ועתה, לא אתם שלחתם אתי הנה, כי האל-הים. וישמיני לאב לפרעה ולאדון לכל ביתו ומשל בכל ארץ מצרים (בראשית מה, ד-ח).

תיאור זה של המאורעות שונה בתכלית מזה שהשמיע יוסף באוזני שר המשקים בבית הסוהר: "כי גנב גנבתי מארץ העברים וגם פה לא עשיתי מאומה כי שמו אתי בבור" (בראשית מ, טו). אז, זה היה סיפור של חטיפה ושל עוול. והנה עתה מספר

טרגית. הוא ידע – אף כי לא כך ניסח זאת – שבפעולה בעתיד אנו יכולים לגאול את העבר.

פרופ' מרדכי רוטנברג מהאוניברסיטה העברית מעמיד את הפרשנות המחודשת של העבר במרכזה של טכניקה טיפולית המסייעת, לדבריו, לשיקום אנשים הסובלים מרגש אשמה משתק.² אם איננו יכולים לשנות את העבר, הוא כובל אותנו אליו בשלשלאות. אבל אנחנו יכולים לשנותו. לא לשנותו ממש, כי אם לפרש אותו מחדש מתוך שילובו בסיפור חדש ומורחב של חיינו. את זאת עשה יוסף. הטכניקה הזאת עזרה לו לעמוד איתן בחיים של עליות וירידות קיצוניות מאין כמותן – ועתה הוא משתמש בה כדי לעזור לאחיו לחיות בלי לכרוע תחת נטל האשמה.

היהדות אימצה רעיון זה אל ליבה ודבקה בו לאורך הדורות. הנביאים פירשו את הסיפור המקראי מחדש, לצורך זמנם. אחריהם באו חז"ל ומדרשיהם, וחידושיהם הפרשניים היו מפליגים יותר – שהרי מצבם של היהודים בזמנם השתנה באופן מופלג. אחר כך באו פרשני המקרא הגדולים, המקובלים והפילוסופים. כמעט לא תמצאו דור בתולדות ישראל שהכתובים לא נתפרשו בו מחדש לאור חוויות ההווה. אנחנו העם המספר סיפורים, ואז שב ומספר אותם חזור וספור, בכל פעם בדגש שונה מעט – וכך מכונן קשר בין האז לעכשיו, מתוך קריאה מחודשת של העבר לאור ההווה.

בספרנו סיפורים אנו מטעינים את חיינו ואת חיי עמנו במשמעות. ובהניחנו להווה לשנות את האופן שאנו מבינים בו את העבר, אנו פודים את ההיסטוריה שלנו ומשחררים אותה לפעול ככוח מיטיב בחיינו.

דוגמה קלאסית לכך סיפק סטיב ג'ובס בנאומו בטקס חלוקת התארים באוניברסיטת סטנפורד בשנת 2005 – נאום שיותר מ־40 מיליון איש צפו בו עד כה ביוֹטיוב. הוא סיפר שם על שלוש מכות־מחץ שספג בחייו: נשירתו מהלימודים לתואר ראשון; פיטוריו מחברת אפל שהוא ייסד; ואבחוננו כחולה סרטן. כל מכה מן המכות הללו, סיפר, הובילה אותי לדבר־מה חשוב וחיובי.

כשג'ובס נשר מהלימודים, התאפשר לו להיכנס לכל קורס שרצה. הוא בחר להשתתף בקורס בקליגרפיה, כתיבת־יד אומנותית, ומה שלמד שם נתן לו לימים את ההשראה לכלול במחשבים הראשונים שתכנן מגוון גופנים במרווחים פרופורציונליים לצורת האות, וכך לשוות לטקסט על המסך אלגנטיות שעד אז נמצאה רק במוצרי דפוס מקצועיים. בעקבות פיטוריו מאפל הקים חברת מחשבים חדשה, 'נקסט', אשר פיתחה יישומים שהוא עתיד היה להביא איתו לאפל כששב אליה – וכן רכש את חטיבת גרפיקת המחשב של חברת הסרטים של ג'ורג' לוקאס והפך אותה לחברת האנימציה המצליחה פיקסאר. ולבסוף, אבחון הסרטן גרם לו לכוונן מוקד חדש בחייו; הוא גרם לו להבין: "זמנך מוגבל – אל תבזבז אותו בניסיון לחיות חיים של אחרים".

היכולת של ג'ובס להִבנות את הסיפורים הללו – "לחבר את הנקודות" כלשונו – הייתה בוודאי קשורה ליכולתו לעמוד במכות שספג בחייו.¹ מעטים יכולים להתאושש מפיטורין מהחברה שהם הקימו במו ידיהם, ומעטים אף יותר יכולים לחולל תמורה נוסח זו שהוא חולל באפל כשחזר אליה (כשזו קנתה את פיקסאר שלו) ויצר את האיפור, האיפון והאיפד. ג'ובס לא האמין בהכרחיות

אני מאמין שבכתיבת הפרק הבא בחיינו אנו משפיעים על הפרקים הקודמים, שכבר היו. בפעולה בעתיד אנו יכולים לרפא חלק נכבד מכאבי העבר.

הדגמתי זאת כשדיברתי בכינוס השלוחים של חב"ד, שאליו מגיעים כ-5,000 שליחי החסידות ברחבי העולם. סיפרתי להם כיצד הגעתי לרבי מלובביץ' בשנת 1978 כדי להתייעץ עמו בבחירת הכיוון המקצועי שלי. עשיתי את הדבר הרגיל: שלחתי לו רשימה ובה האפשרויות – א, ב, ג – וציפיתי שהוא יצביע על המתאימה לי ביניהם. האפשרויות היו משפטן, כלכלן או פילוסוף אקדמי (בקולג' שלי בקיימברידג' או בכל מקום אחר). הרבי קרא את הרשימה בקול, ואמר לא לכל שלוש האפשרויות. המשימה שלי, אמר לי, היא להכשיר רבנים בג'וז קולג' (ובשמו כיום בית הספר ללימודים יהודיים בלונדון) ולהיעשות רב קהילה בעצמי. וכך, בן לילה, מצאתי עצמי אומר שלום ולהתראות לכל שאיפותי, לכל מה שהוכשרתי אליו.

כך לפחות חשבתי. אך למרבה הפלא, דווקא משום שנטשתי את כל שלוש השאיפות והלכתי בכיוון ההפוך, הגשמת את כולן. נעשיתי פרקליט-לשם-כבוד ב"אינר טמפל", אחת מארבע אכסניות המשפט המלכותיות הלונדוניות (הכוללות בתי ספר למשפטים ולשכות עורכי דין) – והרציתי בענייני משפט בפני שש מאות פרקליטים ועמם נשיא בתי המשפט באנגליה ובוויילס. נשאתי את שתי ההרצאות הכלכליות המסורתיות המרכזיות בבריטניה, הרצאת מייז והרצאת האייק במכון לענייני כלכלה. ונעשיתי עמית בקולג' קיימברידג' ומרצה לפילוסופיה בכמה אוניברסיטאות. חשתי הזדהות עם יוסף שכן פעמים רבות התגשמו חלומותי דווקא ברגע שאיברתי תקווה. רק במבט לאחור גיליתי שהרבי, למעשה, לא גרם לי לעזוב את תוכניות הקריירה שלי; הוא פשוט שרטט להן מסלול אחר, פורה יותר.

1. אומנם, ג'ובס עיכב את הטיפול הרפואי במחלתו כי האמין תחילה שמוטב לנסות רפואה אלטרנטיבית. בזאת טעה מאוד, כפי שהודה בעצמו.
2. רוטנברג עוסק בכך בכמה מספריו, כגון **שבעים פנים לחיים**, ירושלים: מוסד ביאליק, תשנ"ד.